

İNSAN ZİHİNİ ÜZERİNE
SAĞDUYU İLKELERİ TEMELİNDE BİR ARAŞTIRMA

THOMAS REID

ÇEVİREN
ERDİNÇ BOYACI

THOMAS REID

Strachan, İskoçya'da doğdu (1710). Aberdeen Üniversitesi'nden mezun oldu (1723-1726). Kariyerine İskoç Kilisesi'nde vaizlik yaparak başladı (1731). 1752 yılında kendisine King's College, Aberdeen'de profesörlük verilene kadar kilisede çalışmaya devam etti. 1764 yılında ilk kitabı olan *İnsan Zihni Üzerine: Sağduyu İlkeleri Temelinde Bir Araştırma* yayımlandı. Kitabın hızlıca evrensel üne ulaşmasının ardından, kendisine zamanının oldukça prestijli pozisyonlarından biri olan Glasgow Üniversitesi Ahlak Felsefesi Profesörlüğü teklif edildi ve 1764 yılında bu pozisyonu Adam Smith'den teslim aldı. 1783 yılında İskoç Bilimler Akademisi'nin kurucuları arasında yer aldı. Sırasıyla 1785 ve 1788 yıllarında, ders notlarından derlediği *Essays on the Intellectual Powers of Man* ve *Essays on the Active Powers of Man* kitapları yayımlandı. Glasgow, İskoçya'da öldü (1796).

ERDİNÇ BOYACI

İstanbul'da doğdu (1994). İstanbul (Erkek) Lisesi mezunudur. Boğaziçi Üniversitesi Felsefe bölümünü birincilikle bitirdi (2018). Şu anda Boğaziçi Üniversitesi'nde felsefe yüksek lisansı yapmakta ve çeşitli felsefe projelerinde çalışmaktadır. İngilizcenin yanı sıra Almanca ve Fransızca bilmektedir. Başlıca ilgi alanları arasında felsefe tarihi, zihin felsefesi, bilişsel bilim, dil felsefesi ve eğitim felsefesi yer almaktadır.

İÇİNDEKİLER

Giriş:	
THOMAS REID, ARAŞTIRMA VE HUME	11
[Önsöz]	29
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ	34
İKİNCİ BÖLÜM	
KOKLAMA HAKKINDA	51
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
TATMA HAKKINDA	77
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
İŞİTME HAKKINDA	81
BEŞİNCİ BÖLÜM	
DOKUNMA HAKKINDA	87
ALTINCI BÖLÜM	
GÖRME HAKKINDA	115
YEDİNCİ BÖLÜM	
SONUÇ: FİLOZOFLARIN BU KONUDAKİ GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER	264
Ek:	283
MEKTUPLAR	
DİZİN	294

GİRİŞ:

THOMAS REID, ARAŞTIRMA VE HUME

DEREK R. BROOKES

1. Felsefi Sorun

Çoğumuz dış dünya hakkında bir şeyler bildiğimizi düşünürüz. Dışımızda nesnelere inanırız, güller, ağaçlar ve mumlar gibi, hatta bunların nasıl şeyler oldukları konusunda birçok şey bildiğimizi düşünürüz. Sorun şu: Bu inançları destekleyecek sağlam kanıtlara sahip miyiz?

Duyusal deneyimimiz göz önüne alındığında dünya hakkındaki inançlarımızın haklı olduğunu düşünebiliriz. Duyularımızın dışsal nesnelere hakkında zengin ve detaylı bilgi kaynakları olduğunu düşünebiliriz. Mesela, bir gülün rengi, boyutu ve şekline ilişkin inançlarımız, bir şekilde, görsel ve dokunsal duyularımız üzerine ‘temellendirilmiştir.’ Gerçekten de, normalde duyularımızın, gül hakkındaki inançlarımız için bir tür kanıt oluşturduğunu düşünürüz. Eğer birisi bize bir gülün renginin kırmızı olduğunu nasıl bildiğimizi sorsaydı, onlara, bizim gülün karşısında belirli görsel duyular deneyimlediğimizi ve bunların gülün rengini bize belirtir türdenmiş gibi göründüklerini söyledik.

Şimdi, bu tür bir cevap, duyuların bir şekilde dışsal dünyayı zihne sunduğu fikrini akla getirebilir. Duyularımızın gülün bir tür zihinsel imgesi veya resmi olduklarını ve böylece belirli açılardan ona benzediklerini düşünebiliriz. Ve eğer böyleyse, inançlarımız, benzer etkiden benzer nedene yapılan bir çıkarımla temellendiriliyor olabilir. Sorun, duyularımızın

doğası üzerine düşündüğümüzde, onların hiçbir şekilde bir güle benzemediğini fark ediyor olmamız. Gülün belirli bir rengi, boyutu, şekli ve dokusu var, fakat duyumlarımız bunlar gibi özelliklere sahip değiller.

Buna verilecek bir cevap, bu açıklamanın oldukça zor bir soruya verilen kabaca bir cevap olduğu olabilir; yeterli süre ve felsefi marifetle dış dünyanın zihne nasıl sunulduğunun uygun bir açıklamasını verebilmemiz gerekir, diyebiliriz. Fakat farz edin ki yapımız gereği, sorunun çözümü bizim entelektül kapasitemizi aşılıyor ya da farz edin ki uygun herhangi bir çözüm şu anda mevcut değil. O hâlde, bizim epistemik duruşumuz çözüm bulunana kadar ne olmalı? Zihnimizin dünyayı güvenilir bir şekilde yansıttığını düşünmek için yeterli sebeplere şu anda sahip değilmişiz gibi görüldüğüne göre, kuşkucu bir tavır takınmamız gerekmez mi? Bu yaklaşımın bir sorunu, oldukça tatsız sonuçlara gebe olması. Örnek vermek gerekirse, bu, empirik bilimlerin keşif ve başarılarının ‘büyüleyici bir ilüzyon’dan fazlası olmadığı manasına gelirdi; insanın varoluşsal durumuna derinlemesine kötümser ve hatta aşâğılar bir şekilde bakmamıza neden olurdu.

Fakat bu tür bir kuşkuculuğun savunulamaz olduğunu düşünmek için daha ciddi bir sebep de var. İnançlara sahip olmamızı sağlayan zihinsel işleyiş, nefes almak ve yutkunmak gibi, büyük ölçüde istemsiz ve karşı konulmazdır. Dolayısıyla, inanmaz bir duruşu sürdürmek, en azından uzunca bir süre için, psikolojik olarak mümkün olmazdı. Bundan da şu çıkıyor ki kuşkucu olduğunu iddia eden bir kişi ya son derece samimiyetsizdir ya da bir tür bilişsel işlev bozukluğun kurbanıdır.

2. Tarihsel Kökenler

Thomas Reid’in *İnsan Zihni Üzerine: Sağduyu İlkeleri Temelinde Bir Araştırma* kitabının merkezindeki sorunu bu düşünce çizgisi ortaya koyar. Reid kendisinin “hakikatin insan yetilerinin

dahilinde olup olmadığı” sorusuyla ilgilendiğini düşünüyordu.¹ Fakat o, bu epistemolojik soruyla ilgili kuşkların güçlerini “dışsal bir şeyin ya da geçmişte var olmuş ama şu anda var olmayan bir şeyin ya da asla bir varlığa sahip olmamış ve de olmayacak bir şeyin, zihne sunulabilmesinin” nasıl mümkün olduğu gizeminden aldığını da görüyordu.²

Bu felsefi sorun epey eskidir. Fakat Reid’in onu *Araştırma*’da natüralist ele alış şekli şaşırtıcı derecede çağdaştır. Dolayısıyla birçok filozof onu kendi başına incelemekten büyük fayda sağlamıştır. Fakat metnin ötesinde koskoca bir dünya vardır. *Araştırma*’nın argümanı hiçlikten ortaya çıkmamıştır. Kökleri, Reid’in Aberdeen Marischal College’daki eğitimi sırasında (1723-31) karşılaştığı fikirlerde yatmaktadır. İskoç Kilisesi’ndeki 20 yıllık görevi sırasında (1731-51) dâhil olduğu küçük bir felsefe kulübü sayesinde beslenmiş, Berkeley, Locke ve Butler gibi filozofları yakın okumasıyla gelişmiş ve Hume’un *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*’siyle karşılaşmasıyla ateşlenmiştir. Sonrasında, King’s College’deki öğretmenlik yıllarında (1751-64), sistematik olarak geliştirilmiş ve akranlarına ve öğrencilerine sunulmuştur.³ Son olarak, basımından önce, birçok önde gelen filozofun, birincil hedefi olan Hume da dâhil olmak üzere, incelemesinden geçmiştir.

Bu kadarından da çıkartılabileceği üzere, *Araştırma*’nın tarihsel kökenleri konusunda anlatılacak etkileyici bir hikâye var.⁴ Bunu yapmak için iyi felsefi gerekçeler de var. Zira böyleli bir hikâye Reid’in *Araştırma*’nın merkezindeki argümanı nasıl ve neden geliştirdiğini açıklayabilir.

¹ Bkz. Ek, Mektup 2.

² ‘Koku ve Tat Duyumlarının Analizi’, Reid’in Mart 1759’da Aberdeen Philosophical Society’e sunduğu bir yazı.

³ Reid’in akademik çevresi hakkında bilgi için bkz. Paul B. Wood, *The Aberdeen Enlightenment: The Arts Curriculum in the Eighteenth Century* (Aberdeen, Aberdeen University Press, 1993).

⁴ *Araştırma*’nın yayımı ve çağdaşlarından aldığı tepkilerin bir tartışması için bkz. Paul Wood’un *Araştırma*’nın 1785 baskısının Thommes Yayınevi tarafından tekrar baskısındaki giriş bölümü.

[ÖNSÖZ]

Findlater ve Seafeld Kontu,
Old Aberdeen Üniversitesi Şansölyesi.
Saygıdeğer James'e,

Efendim,

Önünüzdeki incelemenin yeni ve önemli birçok şey içerdiğine inansam da, yayımlanmasına çekincesiz bir şekilde rıza gösterdiğimi söylemem pek doğru olmaz. Zira bu konu derin bir kavrayışa ve dehaya sahip birçok kişi tarafından geçmişte tekrar tekrar incelenmiştir; Descartes, Malebranche, Locke, Berkeley ve Hume'un böyle insanlar olmadıklarını kim söyleyebilir? İnsan anlayışına dair, onların sunduğundan böylesine farklı bir görüş, şüphesiz, çoğu kişi tarafından, herhangi bir incelemeye tabi tutulmadan, küstahlık ve kibirden ileri geldiği söylenerek kınanacaktır.

Fakat umuyorum ki, kendi zihinlerinin işleyişine dikkat edebilen, samimi ve muhakeme yeteneği güçlü azınlık bir kısım, herhangi bir yargıda bulunmadan önce burada öne sürülenleri dikkatli bir şekilde tartacaktır. Görüşlerimi sunduğum işte böyle ehil yargıçlardır. Eğer onlar görüşlerimi uygun görmezse muhtemelen ben yanlış düşünüyorumdur ve fikirlerimi değiştirmeye hazır olacağımdır. Fakat eğer onlar uygun görür ise çoğunluk, her zaman yaptığı gibi, onların otoritesini eninde sonunda kabul edecektir.

Fikirlerim bahsettiğim yazarlarınkilere ne kadar ters de olsa, onların spekülasyonları oldukça işime yaramıştır; hatta bunların benim gittiğim yola işaret ettikleri söylenebilir.

Efendim, sizin de bildiğiniz gibi, bazen yararlı keşiflerde bulunmanın onuruna layık olanlar onları ilk kez yapanlar değil, olgunlaştırıp dünyaya getirenlerdir.

Efendim, kabul ediyorum, insan anlayışına dair genel kabul görmüş ilkeleri sorgulamak, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* 1739 yılında yayımlana kadar hiç aklıma gelmemiştir. Bir kuşkucu olduğu asla söylenemeyecek olan Locke'un ilkelerine dayanan bu incelemenin dâhi yazarı, bir kuşkuculuk sistemi kurmuş ve zıt görüşler arasında bir seçim yapmayı mümkün kılacak bütün temelleri ortadan kaldırmıştır. Bu yazarın akıl yürütmeleri bana adil ve düzgün görünmüştür; dolayısıyla sisteminin üzerine kurulu olduğu ilkeleri sorgulamak ya da kendisinin vardığı sonuçları kabul etmek gibi bir zorunluluk ortaya çıkmıştır.

Fakat zeki bir kimsenin bu kuşkucu sistemi tereddütsüz bir şekilde kabul etmesi hiç mümkün müdür? Ben edemem. Zira, mutlak kuşkuculuğun, bir Hristiyanın inancı için, bir filozofun bilimi veya sıradan anlayışa sahip bir insanın düşüncesi için olduğundan daha yıkıcı olmadığına eminim. Eminim ki, adaletsiz olan da adaletli olan kadar *inanç ile yaşar*; eğer bütün inançlar bir kenara konulabilseydi, dindarlık, yurtseverlik, arkadaşlık, ebeveyn sevgisi ve kişisel erdem, en az gezgin şövalyelik kadar saçma görünürdü; zevk arayışı, hırs, para tutkusu gibi meşgalelerin temelinde, onurlu ve erdemli olanların temelinde olduğu gibi, inanç olması gerekir.

Gündelik işçi, akşam olduğunda ücretini alacağı inancı içerisinde işine sarılır; eğer bu inanca sahip olmasaydı ırgat gibi çalışmazdı. Bu kuşkucu sistemin yazarının bile, başkaları tarafından okunacağı ve dikkate alınacağı inancı içerisinde onu yazdığını söyleyebiliriz. Bunun insanlığa yararlı olacağına da inandığını umuyorum ve böyle bir eser olduğu belki de nihayet ortaya çıkacaktır. Zira ben, kuşkucu yazarları, işleri bilgimizdeki boşlukları ve kusurları ortaya çıkarmak olan insanlar olarak düşünüyorum; bu kusurlar uygun şekilde giderildiğinde, bilgimiz önce olduğundan çok daha sağlam ve güvenilir hâle gelir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM İŞİTME HAKKINDA

1. Ses Çeşitleri. Yerleri ve uzaklıkları akıl yürütme olmaksızın alışkanlık yoluyla öğrenilir

Sesler arasındaki farklılıklar muhtemelen ne tatlar ne de kokular arasında olanlardan azdır. Çünkü ilk olarak, sesler ton açısından farklılaşırlar. Kulak dört ya da beş yüz farklı ses tonunu ve muhtemelen bir o kadar sayıda da farklı ses yüksekliğini algılayabilir; her bir tonun saf olduğunu varsayarsak, bunları birleştirerek ton ya da yükseklik açısından birbirinden farklı yirmi binin üzerinde basit ses elde ederiz. Fakat şu da var ki, saf bir ton elde etmek için hepsi aynı uzunluğa ve süreye sahip birbirlerini düzenli bir şekilde takip eden oldukça fazla sayıda hava titreşimine gerek vardır ve her bir titreşimin yön, kuvvet ve süre açısından beraber hareket eden hava parçacıklarının ileri geri gidip gelmesinden oluşması gerekir. Dolayısıyla ses veren cismin yapısı, şekli, durumu ve vurulma şeklinden, sesin vasıtası olan havanın yapısından veya bundaki başka hareketlerden ve sesi duyan kulağın yapısındaki farklılıklardan kaynaklanan düzensizliklerin aynı ton içerisinde bile olağanüstü bir çeşitlilik yarattığını kolaylıkla hayal edebiliriz.

Flüt, keman, obua ve Fransız kornası aynı tonda bir ses çıkarsalar bile birbirlerinden kolaylıkla ayırt edilebilirler. Aynı tonda ve aynı yükseklikte olsalar da yirmi insan sesi arasında yine bir farklılık olacaktır. Aynı insan sesi, hususi özellikleri aynı kalsa da, sahibinin hasta veya sağlıklı, genç veya yaşlı, sıska veya şişman, hatta iyi veya kötü bir mizaca sahip olmasına göre farklı şekillerde çıkabilir. Aynı kelime, konuşanların yabancı veya yerli olmasına, hatta aynı ülkenin

Ek:
MEKTUPLAR

1. David Hume'dan Hugh Blair'a (4 Temmuz 1762)

Edinburgh Üniversitesi Retorik Profesörü Saygıdeğer Doktor
Hugh Blair'e

Efendim,

Arkadaşınızın yazısını okudum, hem de keyifle, zira bu tür eserlerde nadiren karşılaşılan bir kaliteye sahip, yani canlı ve eğlendirici bir şekilde yazılmış olması ve metafiziksel düşünceler hakkında hiçbir merakla sahip olmayanların bile dikkatini çekebilir olması. Benden eser ve argümanı hakkındaki yargımı bildirmemi istiyorsunuz. Fakat eserin tamamını okumadan bunun oldukça zor olduğunu itiraf etmeliyim, çünkü bölümlerin kapsamı ve amacı öbür türlü kolaylıkla kestirilemiyor. Yine de, ne kadar kusurlu olursa da, yargımı açıkça söyleyeceğim; uygun bulduğunuz kısmını bu mahir yazara iletebilirsiniz. Söyleyebileceğim tamamı iki ya da üç cümleye sığdırılabilir, diye düşünüyorum.

İlk olarak, kanımca, metotta bir kusur var gibi görünüyor; en azından konunun aşama aşama, her biri bir sonrakine ışık tutacak şekilde işlenmiş olduğunu düşünmüyorum. Yazar sık sık konudan sapıyor. Mesela, “Koklama” bölümünde, felsefesinin en derinlerinde yatan düşünceleri anlık olarak ortaya koyuyor. Fakat eserin tamamını görmediğim için bu eleştirinin yersiz olabileceğini kabul ediyorum.

İkinci olarak, yazara göre halktan ve eğitimsiz insanlar,